

Pomen Dajnkovega *Čelarstva* za uveljavljanje čebelarstva, čebele in medu kot slovenskih nacionalnih atributov

Vesna Mikolič

Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Garibaldijeva ulica 1, SI 6000 Koper;
Univerza v Trstu, Oddelek za humanistične študije, Via del Lazzaretto Vecchio, 8,
I 34123 Trst; vesna.mikolic@zrs-kp.si, vmikolic@units.it

V prispevku analiziram vlogo Dajnkovega priročnika *Čelarstvo* (1831) pri oblikovanju čebelarstva, čebele in medu kot ključnih slovenskih nacionalnih atributov. Njegov priročnik je imel velik vpliv na razmah čebelarstva na Slovenskem, saj je bil to drugi natisnjen čebelarski priročnik v slovenskem jeziku in obenem prvi, ki je izvirno slovenski. Delo je nastajalo samostojno, na kar kažejo raba vzhodnoštajerskega knjižnega jezika, izvirna slovenska terminologija in praktični, pregledno in komunikativno oblikovani, prepričljivi čebelarski nasveti, ki jih je avtor črpal iz lastne čebelarske prakse.

Ključne besede: nacionalni atributi, naravna in kulturna dediščina, čebelarstvo, priročnik, terminologija

Im Beitrag wird die Rolle des Handbuchs *Čelarstvo* (1831) von Peter Dajnko für die Herstellung und weitere Entwicklung der Bienenhaltung, der Biene und des Honigs als nationale Attribute der Slowenen analysiert. Sein Handbuch hatte bedeutenden Einfluss auf die Entwicklung der Bienenzucht im slowenischen Gebiet, zumal es sich um das zweite gedruckte Bienenzuchthandbuch in slowenischer Sprache und gleichzeitig um das erste ursprünglich slowenische Imkereihandbuch handelt. Das Werk ist eigenständig entstanden; dies zeigt sich daran, dass der Autor sich für die oststeirische Landesvariante der slowenischen Schriftsprache samt einheimischer Terminologie entschied, in der er transparente, kommunikativ gestaltete und aus seiner eigenen Praxis stammende Imkereiratschläge erteilte.

Schlüsselwörter: nationale Attribute, Natur- und Kulturerbe, Imkerei, Handbuch, Terminologie

Uvod

V prispevku¹ predstavljam pomen čebelarstva, čebele in medu kot elemente naravne in kulturne dediščine, ki so eni od ključnih slovenskih nacionalnih

¹ V raziskavi sem upoštevala rezultate raziskovalnega projekta *Slovenska nacionalna identiteta v luči turističnega diskurza* (ARRS, J6-5560, 2013–2016, vodja: dr. Vesna Mikolič).

atributov. Zanima me, ali je Dajnkovo *Čelarstvo* vplivalo na razmah čebelarstva v Sloveniji in na oblikovanje nacionalnih atributov s tega področja. Metode raziskovalnega projekta *Slovenska nacionalna identiteta v luči turističnega diskurza* so zajemale:

- a) interdisciplinarno analizo dokumentov in literature (jezikoslovni, zgodovinski, geografski, sociološki pogled),
- b) posodobitev turističnega besedilnega korpusa TURK,
- c) semantično in diskurzivno analiza turističnih besedil,
- d) fokusne skupine po slovenskih statističnih regijah,
- e) intervjuje v obliki javnih večernih pogovorov,
- f) javnomnenjsko raziskavo (telefonsko in spletno),
- g) znanstvene članke, monografije, elaborat.

Analize Dajnkovega priročnika *Čelarstvo* sem se lotila na osnovi študija literature, terminološke analize čebelarskih pojmov v zgodovini in danes ter intervjujev z nekaterimi današnjimi pomurskimi čebelarji.

Turizem in nacionalna identiteta

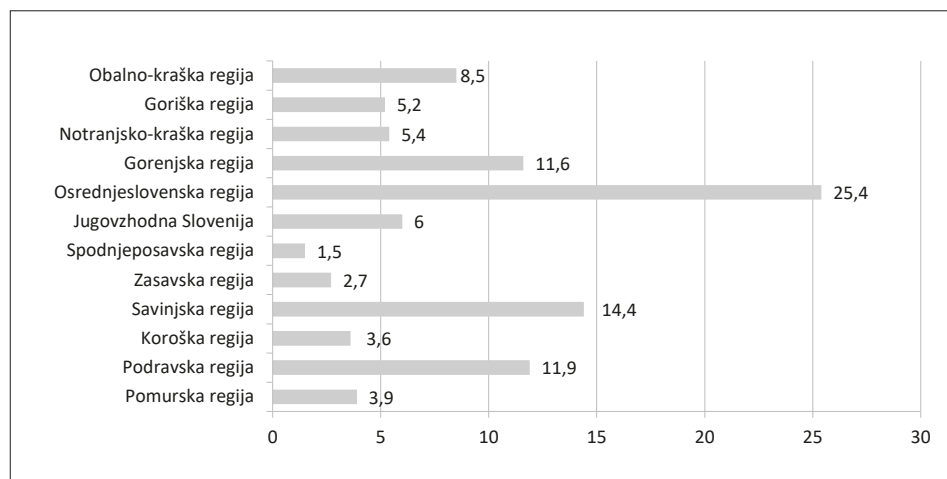
Po Adamu Jaworskem je turizem področje, kjer se vsa neskladja sodobne mobilne družbe, sočasno iskanje razlik in enakosti, zelo intenzivno odražajo. Turistične strategije države in posamezne regije poudarjajo njihovo različnost in se prilagajajo turistom oziroma skupnemu kulturnemu okviru domačinov in turistov. Gre za močan vpliv na identiteto lokalnih skupnosti, ki si na ta način oblikujejo svoj položaj na mednarodnem trgu (Jaworski 2010). Identiteta nekega lokalnega prostora in skupnosti se oblikuje tudi s pomočjo turizma, turizem pa lahko obstaja samo, če se skupnost zaveda svoje identitete. Turizem pomembno predstavlja lokalno in nacionalno identiteto na lokalni, nacionalni in mednarodni ravni. Na ta dvosmerni proces in odnosom med identiteto nekega kraja, prostora, skupnosti in turizma opozarjata tudi Ksenija Horvat Vidmar in Mitja Sardoč, ko razlagata pomen pojma patriotični turizem:

Pod tem pojmom misliva predvsem tisti aspekt turizma, ki trži posebnosti in znamenitosti neke destinacije, s katerimi destinacija sama, ob tem da privablja pogled tujca, pridobi dodatne simbolne oz. identitetne lastnosti za domačina. (Vidmar, Sardoč; v Mikolič idr. 2016: 11)

Slovenski nacionalni atributi glede na javnomnenjsko raziskavo in fokusne skupine

V raziskovalnem projektu *Slovenska nacionalna identiteta v luči turističnega diskurza* smo opazovali ključne besede slovenske kulture in slovenske nacionalne attribute, zanimala pa nas je tudi simbolna vrednost nekaterih elementov slovenske naravne in kulturne dediščine.

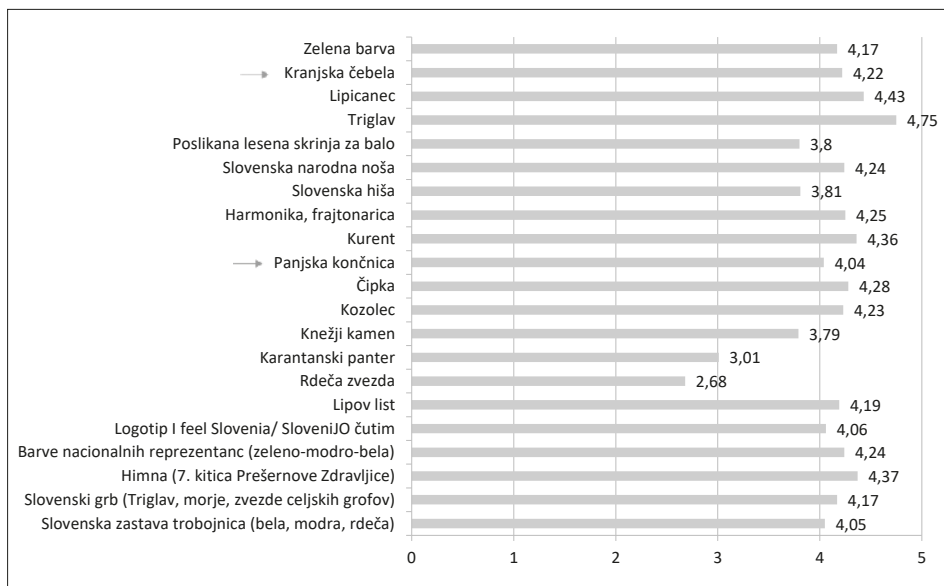
Večjo javnomnenjsko raziskavo v okviru projekta je predstavljalo 672 telefonskih anket s prebivalci Slovenije, starejšimi od 15 let, od tega 56,8 % žensk in 43,2 % moških. Anketiranci so bili izbrani naključno iz vseh slovenskih statističnih regij:

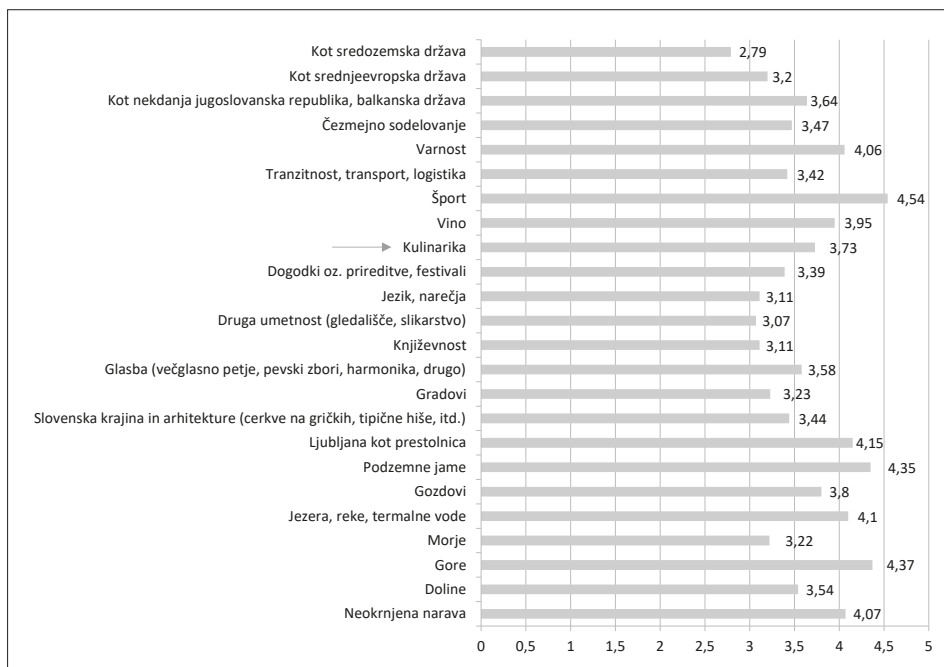
Slika 1: Anketiranci glede na statistično regijo (Mikolič idr. 2016).

V telefonski javnomnenjski raziskavi smo anketirance povprašali, s katero oceno od 1 do 5 bi ocenili simbolno vrednost nekaterih elementov naravne in kulturne dediščine za slovensko nacionalno identiteto. Panjska končnica in kranjska čebela, ki sta obe povezani s področjem čebelarstva, sta se kot slovenska simbola uvrstila zelo visoko, prvi s povprečno oceno 4,08, drugi pa 4,22:

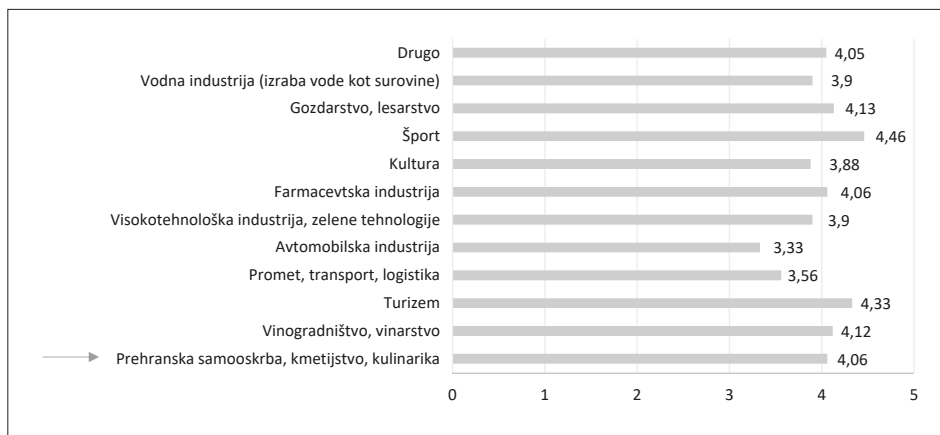
Če k temu prištejem, da je v isti javnomnenjski raziskavi med področji, po katerih je Slovenija najbolj prepoznavna, zelo visoko tudi kulinarika s povprečno oceno 3,73 (Slika 3), med področji z največjim razvojnim potencialom pa so prehranska samooskrba, kmetijstvo in kulinarika s povprečno oceno 4,06 (Slika 4), ugotavljam, da sta lahko za prepoznavnost Slovenije in njen razvoj pomembna tudi čebelarstvo in med.

Slika 2: Kranjska čebela in panjska končnica med slovenskimi simboli (Mikolič idr. 2016).

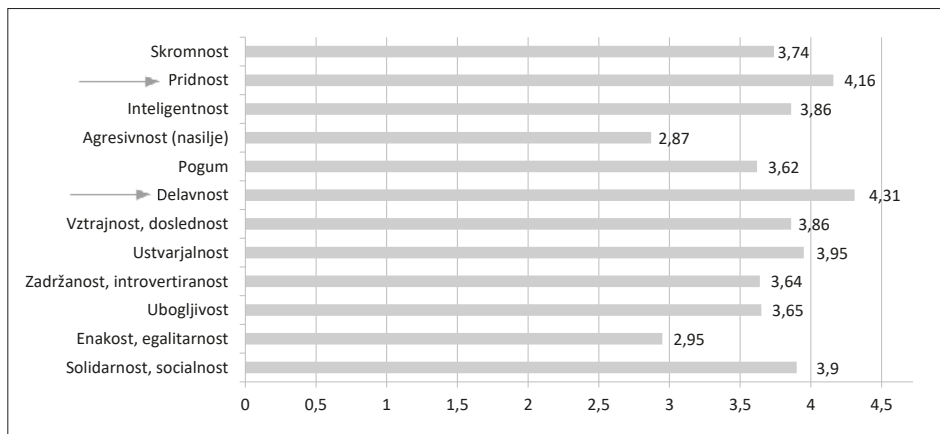

Slika 3: Kulinarika med področji, ki Sloveniji prinašajo prepoznavnost (Mikolič idr. 2016).

Slika 4: Prehranska samooskrba, kmetijstvo in kulinarika med področji, ki predstavljajo razvojne potenciale Slovenije (Mikolič idr. 2016).

Prav tako pa je zanimivo, da sta med psihološkimi značilnostmi, ki jih anketiranci pripisujejo Slovincem, najvišje ocenjeni pridnost (z oceno 4,16) in delavnost (z oceno 4,31), ki ju običajno povezujemo prav s čebelami (Slika 5).

Slika 5: Pridnost in delavnost – najvišje ocenjeni med psihološkimi značilnostmi Slovencev in Slovenk (Mikolič idr. 2016)

Spoznanja iz javnomnenjske raziskave smo preverjali tudi v okviru fokusnih skupin po slovenskih statističnih regijah (Mikolič idr. 2013). Tudi tam je bilo potrjeno, da poljedelstvo, samooskrba in kulinarika sodijo med področja, ki predstavljajo največji potencial za razvoj in turistično prepoznavnost Slovenije,

med kulinarčne posebnosti, ki najbolj povezujejo in predstavljajo Slovence, pa so udeleženci fokusnih skupin najpogosteje uvrščali potico, kranjsko klobaso in med.

Čebelarstvo, (kranjska) čebela in med so torej elementi, ki so Slovencem blizu na simbolni ravni in kot razvojne možnosti za slovensko gospodarstvo, turizem in kulinariko.

Pomen čebelarstva v zgodovini

Velik pomen, ki ga imajo danes med, čebela in čebelarstvo za slovensko nacionalno identiteto, ni samoumeven. Od razsvetljenstva dalje lahko spremljamo nekatere korake, ki so ključno zaznamovali razvoj slovenskega kmetijstva in čebelarstva (Atelšek 2016: 18–33). V tem okviru so poglavitni mejniki:

- (1) druga polovica 18. stoletja – ustanavljanje kmetijskih družb: Koroška kmetijska družba v Celovcu (1764), Goriška kmetijska družba v Gorici (1765), Štajerska kmetijska družba v Gradcu (1765), Kranjska kmetijska družba v Ljubljani (1767);
- (2) 1771 – na Dunaju izide delo Antona Janše v nemškem jeziku *Abhandlung vom Schwärmen der Bienen*;
- (3) 1775 – na Dunaju izide delo Antona Janše v nemškem jeziku *Vollständige Lehre von der Bienenzucht*;
- (4) 1776 – rokopis Petra Pavla Glavarja *Pogovor o čebeljih rojih*, ki je razširjeni prevod Janševega dela iz leta 1771.
- (5) 1792 – v Celju izide priročnik Janeza Goličnika *Popolni nauk o čebelarstvu*, ki je prevod Janševega dela iz leta 1775.
- (6) 1831 – v Gradcu izide priročnik Petra Dajnka *Čelarstvo*, ki je drugi natisnjen čebelarški priročnik v slovenskem jeziku in obenem prvi, ki je izvirno slovenski.
- (7) 1836 – izide delo Jurija Jonkeja *Kranjski čbelarčik*.
- (8) 1897 – ustanovi se Slovensko čebelarско društvo, ki je prvo združilo čebelarje vseh slovenskih dežel. Že leto zatem začelo izdajati list Slovenski čebelar, ki izhaja še danes.

Pomen Dajnkovega Čelarstva

Dajnkov priročnik *Čelarstvo* je prvi izvirno slovenski čebelarški priročnik. Gre za obsežno in celovito delo, ki zajema 234 strani in prilogo, na kateri so ilustracije panjev, njihovih delov in čebelarškega orodja. Delo je zelo pregledno

in komunikativno; strukturirano je v obliki 500 vprašanj in odgovorov, ki so tematsko združeni v uvodni del in 6 poglavij: o biologiji čebel (1. poglavje), o čebeljih panjih in čebelarstem orodju (2. poglavje), o čebelnjakih in stojščih (3. poglavje), o razmnoževanju čebel (4. poglavje), o čebelarjevih opravilih skozi leto (5. poglavje) in o skladiščenju in uporabi medu ter voska (6. poglavje).

Prepričljivost povečuje uporaba mnogih krepilcev že v naslovju in uvodniku, npr. (a) *popun navuk čelne reje*, (b) *za vse čelne prijatele vsakega strana*, (c) *edina, prava ino gotova vodba*. Prav tako gre za izrazito čustveno in tudi metaforično pisanje, npr.: *Čele so moja bogastvo ino veselje*.

Čele so moja bogastvo ino veselje.

Slika 6: Čustveno in metaforično izrazje v Dajnkovem priročniku (Dajnko 1831: iii).

Priročnik se kaže kot verodostojen, saj je pisan na osnovi Dajnkovih osebnih izkušenj in poznanstva s čebelarji v njegovi okolici, kar avtor izrecno pojasni že v uvodniku: »[...] je iz naj vednesih mnogoletnih čelarov ino po lastnih skušenostah spisal«.

Značilnosti Dajnkovega čebelarskega izrazja

Dajnko strokovno izrazje je večinoma prekrivno z osrednjeslovenskim, npr. *matica*, *med*, *ogrebat*, uporabljal pa je tudi razlikovalno vzhodnoštajersko besedje, npr. *čela*, *čelnik*, *ležnica*. Poleg tega je pri Dajniku opazna izrazita težnja po oblikovanju izvirnega slovenskega izrazja. Prevzete izraze iz nemščine, ki so izpričani npr. pri Goličniku, je namreč pogosto nadomeščal z izvirno slovenskimi, npr. *šhlatovna Roshizha* (Goličnik) : *čutna rogelca* (Dajnko) (Novak 1998: 201–206).

Značilnosti Dajnkovega čebelarskega izrazja so: (1) oblikovanje bogatih besedotvornih družin okoli osnovnih čebelarskih terminov, npr. *čela*, *čelar*, *čelarstvo*; (2) tvorba dvobesednih izrazov, npr. *stoječi čelnik*; (3) navajanje sinonimov, npr. *matica* – *cara*, *carica*, *krala*, *kraljica*, *matičnik*, *vojvoda* in *vojvodica*; *trot* – *čelak*, *čelni možak*, *ležak* in *trobec*; *cvetni prah* – *cvetna moka*; *rojovanje* – *izidenje*.

Atelšek (2016: 274) ugotavlja, da so številni Dajnkovi strokovni izrazi ostali enaki vse do danes, npr. *matica*, *trot*, *roj*, *med*, *cvetni prah*, *zadelavina*, ali pa so se samo besedotvorno nekoliko preoblikovali, npr.: *čela* > *čebela*, *čelinjak* >

čebelnjak, čelarstvo > čebelarstvo, trotnica > trotovka. Primerov, v katerih se je strokovni izraz zamenjal, je razmeroma malo, npr. *čelistvo > čebelja družina, maternik > izrojenec, pogačje > satje*.

Čeprav se je v sodobni čebelarski terminologiji v večji meri ustalilo besedje iz čebelarskih priročnikov osrednjeslovenskih avtorjev, pa obstajajo izrazi, ki jih je vpeljal prav Dajnko. Tak je na primer sodobni termin *cvetni prah*, ki ga navaja tudi *Čebelarski terminološki slovar* (Bokal ur. 2008), v starejših priročnikih pa ga je navajal prav Dajnko, medtem ko ga pri Glavarju in Goličniku ne najdemo (Atelšek 2016: 226, 257; 2023).

Sodobniki (kasneje tudi strokovnjaki) so Dajnku očitali, da je njegovo *Čelarstvo* zaradi rabe vzhodnoštajerske pokrajinske različice slovenskega knjižnega jezika (prim. Jesenšek 2015) in pisave dajničice nerazumljivo. Kljub temu ugotavljam, da je bil razgledan po tedanjih čebelarskih priročnikih in je znanje, ki si ga je tako pridobil, uspešno prenesel v svoje *Čelarstvo*. Vključeval se je v skupna slovenska prizadevanja za pospeševanje čebelarstva in si je prizadeval za natančno poimenovanje ter oblikovanje slovenskega strokovnega čebelarskega izrazja.

Zaključek

Z uvedbo panjev s premičnim satjem v čebelarstvu v sredini 19. stoletja so se pojavili drugačno čebelarsko orodje, oprema in tehnologija, s tem pa tudi novi pojmi, ki jih Dajnko še ni poznal. Tudi danes se tehnologija in postopki spreminjajo, čeprav so na ravni Slovenije vse bolj poenoteni. Govorimo lahko o nacionalnih posebnostih slovenskega čebelarstva glede naravnega okolja, vrste čebel, načinov reje.

Razširjenost čebelarstva po celotnem slovenskem prostoru je prav gotovo tudi Dajnkova zasluga. Prleški čebelarji so organizirani v številnih čebelarskih društvih, ki izobražujejo svoje člane in razširjajo čebelarsko znanje. Člani društev so v intervjujih povedali, da s čebelarstvom nadaljujejo Dajnkovo tradicijo in tradicijo svojih staršev, hkrati pa se ves čas izobražujejo (naročeni so na strokovne revije) in sledijo novostim področja čebelarstva (Andrejč 2023; Tigeli 2023). Prleški čebelarji so na Dajnka ponosni, počutijo se njegovi dediči in mu sledijo predvsem v tem, da se ves čas izobražujejo, zaradi česar so tudi v samem vrhu slovenskega čebelarstva. Prizadevajo si delovati v duhu ene od Dajnkovih modrosti v *Čelarstvu*: »Kak si toto vednost spravimo? Skos podvuk ino skušenje, z'obojnim vkup.« (Dajnko 1831: 8)

Literatura

Jožef ANDREJČ, 2023: *Intervju* (8. 5. 2023). Murski Petrovci.

Simon ATELŠEK, 2014: Tvorbeni načini čebelarškega izrazja v Dajnkovem Čelarstvu (1831), *Jezikoslovni zapiski* 20/1, 121–134.

Simon ATELŠEK, 2016: *Čebelarstvo izrazje od 18. do srede 19. stoletja*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani. <https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?lang=-slv&id=99882>.

Simon ATELŠEK, 2003: *Intervju* (1. 6. 2023). Ljubljana.

Ljudmila BOKAL (ur.), 2008: *Čebelarški terminološki slovar*. Lukovica: Čebelarstva zveza Slovenije, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Peter DAJNKO, 1831: *Čelarstvo ali celó novi, kratki, popun navuk čelne reje, kniga za vse čelne prijatelje vsakega strana*. Vu Gradci: vu založbi knjižne predaje pri Damian'i ino Sorge'i; v' Radgoni: ino na komision pri A. Wajcingeri v' Radgoni. <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-MNM8CU7C>.

Peter DAJNKO, 2001: *Čelarstvo, ali Celó novi, kratki, popun navuk čelne reje*. Ur. Bernard Rajh. Gornja Radgona: Občina.

Adam JAWORSKI, 2010: Tourism and the Sociolinguistic Communities of Contact. *New Challenges for Multilingualism in Europe: Book of Abstracts*. Dubrovnik, Croatia, 11–15 April 2010. Linee. Zagreb: Institute for Anthropological Research. 10–11.

Marko JESENŠEK, 2015: *Poglavja iz zgodovine vzhodnoštajerskega jezika*. (Zora 110). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanke jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

Marko JESENŠEK (ur.), Bernard RAJH (ur.), 1998: *Dajnkov zbornik*. (Zora 3). Maribor: Slavistično društvo.

Vesna MIKOLIČ, 2015: *Govor turizma*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales.

Vesna MIKOLIČ (idr.), 2016: *TI SI, Turizem identiteta Slovenije. Elaborat: interdisciplinarna analiza dokumentov, rezultati javnomnenjske ankete, zapisi razprave fokusnih skupin, zapisi večernih pogovorov TI SI*. Koper: Znanstveno-raziskovalno središče, Inštitut za jezikoslovne študije.

France NOVAK, 1998: Dajnkovo čebelarstvo izrazje. *Dajnkov zbornik*. Ur. Marko Jesenšek, Bernard Rajh. (Zora 3). Maribor: Slavistično društvo. 199–207.

Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 1998: Dajnkovo besedotvorje med slovansko in slovensko besedotvorno tradicijo. *Dajnkov zbornik*. Ur. Marko Jesenšek, Bernard Rajh. Maribor: Slavistično društvo. 159–170.

Dragica TIGELI, 2023: *Intervju* (9. 5. 2023). Veržej.

Zusammenfassung

DIE BEDEUTUNG DES HANDBUCHS *ČELARSTVO* VON PETER DAJNKO FÜR DIE HERSTELLUNG DER BIENENHALTUNG, DER BIENE UND DES HONIGS ALS NATIONALATTRIBUTE DER SLOWENEN

Am 20. Mai feiert man den Weltbienentag, der von den UNO-Mitgliedsstaaten auf Vorschlag Sloweniens ausgerufen wurde. Honig ist ein fester Bestandteil des Traditionellen slowenischen Frühstücks, eines Projekts, dessen 10-jähriges Jubiläum im Jahr 2023 gefeiert wird. Im Fokus des Forschungsprojekts *Slowenische nationale Identität im Lichte des Tourismusdiskurses*, geleitet von der Autorin dieses Beitrags, standen Schlüsselwörter der slowenischen Kultur und slowenische nationale Attribute. Es konnte gezeigt werden, dass im Kontext des Natur- und Kulturerbes der Bienenhaltung eine große Bedeutung zugeschrieben wird. Meinungsumfragen ergaben, dass die Symbolik des Bienenstocks und der Krainer Biene einen hohen Stellenwert genießen.

Die Bedeutung der Bienenhaltung für die slowenische nationale Identität ist allerdings nicht selbstverständlich, denn der Slowenische Bienenzuchtverein, der Imker aus dem gesamten slowenischen Gebiet vereinen konnte, wurde erst 1897 gegründet; folglich kam es 1898 zur Gründung der Fachzeitschrift *Slovenski čebelar*. Maßgeblichen Einfluss auf den Aufschwung der Imkerei im slowenischen Raum hatte auch Dajnkos Handbuch *Čelarstvo* (1831). Es handelt sich um das zweite gedruckte Bienenzuchthandbuch in slowenischer Sprache und gleichzeitig um das erste ursprünglich slowenische Imkereihandbuch. Obwohl Dajnko mit ausländischen Imkereihandbüchern vertraut war (er erwähnt und lobt C. Knauf), entstand sein Werk offensichtlich eigenständig; dies belegen Dajnkos eigene praktische Imkereiratschläge. Das Handbuch ist in der slowenischen oststeirischen Schriftsprache verfasst und enthält viele neu geschaffene und dialektal angepasste Fachausdrücke. Dajnko suchte nach einheimischen slowenischen Ausdrücken auch als Ersatz für die aus dem Deutschen entlehnte Fachlexik. Viele davon zählen zu den Schlüsselwörtern älterer slowenischer Texte über die Bienenhaltung.

Dajnkos sprachliche Grundlage für das Imkereihandbuch war seine heimische dialektale Mundart; auch widmete er das Buch hauptsächlich den Bauern aus Prlekija, Slovenske Gorice und Prekmurje. Er strebte danach, dass seine Landsleute humanere Methoden der Bienenhaltung anwenden und dadurch die Einträglichkeit dieser Tätigkeit steigern. Er förderte die Entwicklung der Imkerei in Prlekija und Prekmurje und stellte sie gleichzeitig als eine bedeutende Tätigkeit mehrerer slowenischer Regionen dar.